

ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ЛІКАРЯ

А Розкриваються особливості професійного становлення майбутнього лікаря в умовах освітньо-виховного процесу у вищих медичних навчальних закладах. Проаналізовані проблеми професійного становлення майбутнього лікаря у сучасній медичній освіті та практиці на етапі професійного медичного навчання у вищих медичних навчальних закладах України.

Ключові слова: професійне становлення, вищий медичний навчальний заклад, професійне навчання, становлення особистості, майбутній лікар.

Актуальність теми. Розбудова української держави, нові реалії діяльності вищих медичних навчальних закладів (ВМНЗ) у сучасних умовах модернізації вищої професійної освіти, розширення міжнародних зв'язків у логіці Болонського процесу, посилення ролі людського та духовного факторів у соціумі акцентують увагу суспільства на підготовці майбутнього спеціаліста. Ця підготовка пов'язана з удосконаленням вищої освіти та ставить перед ВМНЗ надзвичайно важливе й невідкладне завдання – виховання лікаря патріотом рідної землі.

Проблема професійного становлення є ключовим аспектом розуміння місця та ролі майбутнього лікаря в умовах модернізації української медичної освіти. У вітчизняній літературі, присвяченій проблемам вищої школи, термін «професійне становлення» використовується досить широко. Сутність категорії «професійне становлення» може бути виявлена у зіставленні з категоріями «розвиток» і «формування». Розвиток визначається як об'єктивний процес внутрішньої послідовної кількісної та якісної змін. Розвиток – закономірний, це спрямована якісна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів. Одночасна наявність цих властивостей відрізняє розвиток від інших змін. Становлення є відправним пунктом усього подальшого розвитку, початковою точкою виникнення речей і явищ. На відміну від формування становлення – це процес, який не має заданого кінцевого результату.

Постійна незавершеність, а отже, нескінченність процесу становлення – це характерна риса психологічної організації особистості майбутнього лікаря й одна з обов'язкових умов її здатності до безмежного розвитку, який у ВМНЗ відбувається шляхом якісних змін, що ведуть до нового рівня цілісності, тобто перетворення студента у кваліфікованого фахівця. Зростання передбачає зміну сутнісних сил майбутнього лікаря, перетворення сформованих установок, орієнтацій, мотивів поведінки під впливом зміни суспільних відносин. Розвиток майбутнього лікаря здійснюється через виявлення професійної спрямованості його діяльності. Професійна спрямованість майбутнього лікаря є результатом суперечливої єдності соціалізації, тобто засвоєння соціального досвіду і культури, та розвитку інтелекту, волі та творчих здібностей. У ході розвитку відбувається становлення майбутнього лікаря як кваліфікованого фахівця.

У результаті професійного становлення виникає нова соціальна цілісність, що полягає в двох сутнісних моментах: підпорядкуванні всіх елементів діяльності студента професійній спрямованості та забезпеченні неперервності, наступності всіх періодів професійного становлення майбутнього лікаря.

Критерієм професійного розвитку виступає

об'єктивна цінність реалізації особистісних якостей у професійній діяльності. Основна передумова професійного розвитку – професійна спрямованість. Вона виражається у соціальних установках і ціннісних орієнтаціях майбутнього лікаря [5, с. 1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розв'язання проблеми професійного становлення лікаря є предметом дослідження Б. Ананьєва, О. Бондарчук, Н. Волянчук, Е. Зеєра, Р. Зобова, Л. Карамушки, Є. Клімова, Я. Коломінського, Н. Кузьміної, С. Максименка, Л. Мітіної, В. Семиченко, Т. Титаренко, Н. Чепелевої та ін.

У наукових працях Д. Адамса (D. Adams), Ф. Вартаняна, Л. Гріна (L. Green), Г. Каплан, Д. Кіндіга (D. Kindig), Дж. Коєна (J. Cohen), Т. Едварда (Thomas Edward), Е. Фора (E. Faure), Н. Шестак, П. Щедровського, Ю. Метвеєва, М. Орлова, Б. Петриковського, М. Покровського, М. Ріво (M. Rivo), Дж. Тодда (J. Todd) та ін. розглядається проблема розвитку професійного становлення лікаря.

Початком активного професійного становлення є прийняття особистістю професії як життєвої задачі, її особистісно-сміслові «вбудовування» в загальний життєвий план. Зміст цього процесу досить детально розкритий В. Шадриковим. Він пише: «Початковим етапом освоєння діяльності є її прийняття... Рішення цього питання буде визначатися тим, наскільки уявлення людини про професію будуть відповідати її потребам. Людина, обираючи професію, ніби «проектуює» свою мотиваційну структуру на структуру факторів, пов'язаних із професійною діяльністю, через які можливе задоволення потреб. Чим багатше потреби людини, тим вищі вимоги вона висуває до діяльності, але й одночасно може отримати більше задоволення від праці» [8, с. 34].

Заслугує уваги й думка Н. Матолигіної, яка вважає, що професійне становлення є продуктивним процесом розвитку та саморозвитку особистості, засвоєння та самопроекування професійно орієнтованих видів діяльності, реалізація себе у професії, визначення свого місця у світі професій та самоактуалізація потенціалу для досягнення вершин професіоналізму [8].

Великий унесок в усвідомлення психологічних проблем професійного становлення і розвитку особистості лікаря внесли роботи Б. Ясько, в яких вона виклала концепцію професійно-особистісного розвитку лікаря як суб'єкта діяльності. Центральним її положенням є створення умов у неперервному процесі професіоналізації особистості фахівця. Професіоналізм є найважливішою складовою суспільства. Не можна не сказати, що питання становлення людей як суб'єктів продуктивної діяльності, як особистостей вивчаються в науці широким фронтом і досконало відомі. Але треба знати і про

шляхи, якими люди приходять до професіоналізму, знати не тільки зовнішні, але й внутрішні, зокрема психологічні умови досягнення гарних результатів.

Професійне становлення молодих спеціалістів – складний процес, який сприяє досягненню оптимального співвідношення між комплексом вимог, які висуває суспільство до професії майбутнього лікаря в цілому, та їх успішною реалізацією в медичній діяльності, яка передбачає професійну соціалізацію особистості через потребу в самореалізації та самоосвіті. Розглядаючи процес становлення молодого спеціаліста як цілеспрямоване особистісно-професійне зростання майбутнього лікаря під час його освітньо-професійної діяльності у ВМНЗ, зможемо краще розкрити внутрішній зв'язок цього складного процесу саморозвитку особистості та результатів особистісних трансформацій. Професійне становлення майбутнього фахівця ґрунтується на його громадському та особистісному досвіді. Тому опанування професії й розвиток професійних якостей, крім засвоєння певних когнітивних схем, формування вмінь і навичок, цілісних систем предметних значень і спеціальних засобів мислення, передбачає глибокі перетворення самої структури особистості майбутнього лікаря як результат набуття ним фахової компетентності. Таким чином, «професійне становлення молодих спеціалістів, згідно з твердженням І. Алексеевої, – це неперервний процес набуття особистістю професійної компетентності, яка виражається в саморозвитку та самореалізації в діяльності» [8, с. 9].

Мета статті – розкрити та проаналізувати аспекти професійного становлення майбутніх лікарів в умовах діяльності вищих медичних навчальних закладів.

На різних етапах наукового пошуку для досягнення мети використовувалися вивчення нормативних документів, психолого-педагогічної, монографічної і довідкової літератури з проблем медичної освіти майбутніх лікарів у ВНЗ із подальшим аналізом, синтезом та узагальненням дослідницьких матеріалів.

Результати дослідження. До числа теорій, які впливають на розвиток уявлення про процес професійного становлення, можна віднести теорію професійного розвитку Д. Сьюпера, теорію потреб А. Маслоу, теоретичні положення Фукуями, розроблення стадій особистості Е. Еріксона та ін. На основі даної літератури можна зробити висновки, хто такий «професіонал» – це цілісний суб'єкт, активний, вільний і відповідальний у проектуванні, здійсненні і творчому підході до своєї діяльності. Дійсно, професіонали поєднують такі поняття як «особистість» і «майстер». Процес становлення особистості є професіоналізацією [8]. Її місце на життєвому шляху особистості – це етап трудового шляху (професійний шлях, біографія праці, творчий шлях особистості). Таким чином, професіоналізація – це процес розвитку особистості та становлення суспільства, а оцінка продуктивності цього процесу проводиться за особистими та соціальними показниками ефективності діяльності та розвитку суб'єкта праці [8]. Формування особистості професіонала є синтезом можливостей, здібностей, активності особистості і потреб діяльності. Основний сенс змісту проблеми зводиться до таких понять:

– «проявлення особистості у професії», у виборі

та оволодінні професією, у задоволенні особистісних інтересів;

– «розвиток особистості в діяльності», що має відображення у формуванні професійно орієнтованих якостей людини (її організму та особистісних якостей), розширенні сфери пізнання навколишнього середовища, розвитку форм і змісту предмета спілкування [8].

Професійне формування особистості характеризується внутрішнім протистоянням процесів індивідуального розвитку людини – нерівномірністю змін і гетерохронністю (різночасовою) фаз розвитку, а також залежністю психічного розвитку від зміни різних видів діяльності на професійному шляху і з бігом коротких проміжків часу.

Професійне становлення особистості збагачує психіку, поповнює життєдіяльність людини особливим сенсом, дає професіональній біографії значущість. «Процес професійного становлення – розвиток особистості у процесі вибору професії, професійна освіта та підготовка, а також продуктивне виконання професійної діяльності. Коли людина вибирає професію, засвоює її, професійно вдосконалюється, її особистість змінюється: формується досвід і компетентність, розвиваються професійно важливі якості. Обов'язково припускається потреба у саморозвитку та розвитку, потреба у професійному самозбереженні, а також можливість і реальність професійного росту» [8, с. 78].

Професійна діяльність людини задає напрямок розвитку її особистості. Кожна професія формує схожі інтереси, установки, риси особистості, манеру поведінки тощо. Таким чином, можна говорити про ідентифікацію особистості з професією, про процес адаптації особистості до потреб конкретної діяльності. Іноді придбані людиною особливості проявляються і в інших життєвих ситуаціях та умовах. У професійній діяльності ціннісні орієнтації формують способи самоактуалізації, регулюють поведінку, диктують особливі умови. У процесі професійного становлення на етапі навчання у ВНЗ визначається тип професійного самовиявлення майбутніх лікарів, формується динамічна властивість лікаря, зв'язана з формуванням і розвитком особистісних і професійних якостей, усвідомленим ставленням до обраної професії, що має вплив на професійну підготовку та професійну діяльність. Разом з тим, професійне становлення характеризується постійною потребою у саморозвитку, у перетворенні життя і себе як особистості [8].

Включення суб'єкта медичної праці в процес неперервного професійного розвитку вимагає істотно вищого рівня особистісної активності порівняно з деякими іншими освітніми напрямками. Б. Ясько виділяє наступні критерії:

1. Перманентність вибору – забезпечує послідовний розвиток особистості сходами професійного становлення. Кожен такий перехід є функцією особистісного вибору, який пов'язаний з прийняттям ним певного рішення, що визначає подальшу спрямованість професійного становлення.

2. Розширення можливостей вибору у змістовному плані. Різномірний принцип побудови освітнього простору закономірно передбачає збільшення кількості альтернатив, рішень, які приймаються майбутнім лікарем щодо оптимального для нього в даний момент рівня професійної підготовки.

3. Розширення «сфер» і «предметів» професійної лікарської діяльності. Визначальними факторами тут є: технічний прогрес і поява якісно нового лікувально-діагностичного потенціалу з одного боку, і реформаційні процеси, що відбуваються в українській охороні здоров'я – з іншого. Незмірно зросло значення технічних, так званих «об'єктивних» засобів діагностики і лікування. Професіоналізм лікаря вимагає володіння комп'ютерними технологіями. Революційний характер мають і перетворення в методах діагностики та лікуванні багатьох загальних, хірургічних, онкологічних, стоматологічних захворювань. Інакше кажучи, однією з нормативних вимог до фахівця є наявність у нього готовності до здійснення наднормативної особистісної активності в межах поля своєї професійної діяльності.

4. Високий рівень відповідальності за прийняті рішення та результати дій, що мають як нормативно фіксований, так і етичний характер.

5. Ініціативність – професійно-особистісний чинник досягнення успішності у визначенні цілей, завдань професійної діяльності, планування і досягнення позитивних результатів.

6. Необхідність формування психологічної готовності до професійної діяльності як до процесу неперервної, різномірної професійної освіти, так і безпосередньо праці лікаря. Формування і розвитку психологічної компетентності, яка визначає специфіку усвідомленої регуляції діяльності суб'єкта, входить до числа значущих факторів, що обумовлюють досягнення лікарем рівнів «майстра» й «авторитету», стану професійно-особистісної адаптації [10, с. 104–106].

Майбутній лікар, опинившись у співтоваристві в медичному ВНЗ, формується в професійному плані. Професійне становлення являє собою цілісну систему соціальних властивостей, що дозволяє суспільному життю людини функціонувати не лише колективною, а й індивідуальною формою. Під становленням зазвичай розуміють сукупність прийомів і способів соціального впливу на індивіда, що мають за мету створити в нього систему певних відносин, ціннісних орієнтацій, переконань, виховати професійно значущі якості. Прогнозуючи себе в майбутнє, студент сам себе формує [3, с. 1].

Термін «професійно значущі якості» трактується в науковій літературі неоднозначно, оскільки успішність діяльності спеціаліста визначається не тільки рівнем професійних знань, умінь і навичок, але й ступенем сформованості професійно-особистісних якостей фахівця, що ними називаються ті якості особистості, що покликані забезпечити успішний трудовий старт і високі виробничі показники».

В. Шадриков називає «індивідуальні якості суб'єкта діяльності, що впливають на ефективність діяльності й успішність її освоєння», професійно важливими якостями, включаючи в них і здібності людини [8, с. 66]. Діяльність розуміється ним у широкому сенсі – діяльність інженера, робітників, навчальна діяльність студента, виховна і навчальна діяльність педагога тощо. С. Батишев, виділяючи в «сходах» становлення особистості щабель професійної компетентності, пов'язує її з формуванням таких «професійно значущих для особистості і суспільства якостей, які дозволяють людині найпо-

вніше реалізувати себе в конкретних видах трудової діяльності» [1, с. 33].

Становлення майбутнього фахівця включає в себе розвиток його як особистості. У системі освіти вперше на чільне місце ставляться інтереси особистості: у Законі «Про освіту» проголошуються «гуманістичний характер освіти, пріоритет ... вільного розвитку людини» [3]. Тому якість має бути й особистісно значущою. Це означає, на нашу думку, розуміння особою того, що вона повинна впливати на можливість найповнішої самореалізації в житті і на ефективність основної діяльності людини. Для майбутнього фахівця основною діяльністю є навчання, яке розглядається як засіб набуття фаху. Значить, професійно значущі якості повинні впливати на успішність його навчальної діяльності, у якій студент набуває і зміцнює такі якості, що допоможуть йому стати фахівцем високого класу і, отже, досягти високого рівня самореалізації в житті. Тому другим критерієм професійної значущості певної якості особистості майбутнього фахівця вважаємо його вплив на успішність навчальної діяльності і на можливість найповнішої реалізації себе як особистості.

Так як успішність навчальної діяльності зумовлює в майбутньому ефективність професійної діяльності, то особистісна значущість для студента певної якості означає усвідомлення його потенційного впливу на успішність у майбутній професії. Отже, третім критерієм професійної значущості якості для студента називаємо вплив даної якості на успішність майбутньої професійної діяльності [7, с. 43].

Загальні вимоги до професійного становлення майбутнього лікаря можна сформулювати таким чином: він повинен мати професійні знання і бути переконаним у їхній соціальній доцільності і користності; вміти застосовувати їх у своїй професійній діяльності; всебічно поглиблювати професійні знання не тільки в межах нашої країни, а й вивчати основні принципи розвитку новітніх міжнародних тенденцій медичної освіти, розуміння процесів їхньої реалізації; вміти майстерно користуватися повним арсеналом засобів і прийомів у процесі вирішення будь-яких питань професійного характеру. Крім того, майбутній лікар повинен мати відповідний рівень політичної, етичної і психологічної культури: мати чітко сформовані принципи світогляду як загального усвідомлення навколишнього світу і свого місця в нім, шляхів реалізації в умовах реальної дійсності своїх життєвих програм; сформувати філософське, економічне, політичне мислення.

Зміст професійного становлення майбутніх лікарів є системою, яка складається з декількох структурних компонентів, а саме: знання, професійні навички й уміння, професійні цінності [4]. Організація професійного становлення майбутніх лікарів ґрунтується на трансформації змісту і оптимізації методів і форм навчання шляхом інтеграції елементів практичної діяльності в навчальні програми професійного розвитку і формування професійного розвитку як органічно цілісної, оптимально діючої і динамічної системи.

Професійне становлення фахівців міжнародних відносин є складовою неперервної професійної освіти, обумовленої конкретними соціально-економічними чинниками розвитку суспільства, що врахо-

вус сучасні тенденції, вітчизняний і зарубіжний досвід підготовки майбутніх лікарів, передбачає утворення дієвих стимулів професійного і особистісного розвитку на основі моніторингу якості реалізації освітньо-професійних програм.

Висновки. Сучасне українське суспільство зацікавлене в тому, щоб із стін вищих навчальних закладів виходили конкурентоспроможні фахівці: професійно компетентні, творчо мислячі, здатні до ухвалення самостійних рішень у своїй професійній сфері, такі, що мають знання, вміння й особистісні якості, які були б затребувані на ринку праці і допомогли випускникам зайняти свою нішу в професійній сфері та самореалізуватися в ній.

Таким чином, під професійно значущими якостями майбутнього лікаря як майбутнього фахівця розуміємо такі, що висувуються сучасним суспільством до фахівців, вони впливають на успішність навчальної діяльності майбутнього лікаря, дають йому можливість найповніше реалізувати себе і розвиток яких забезпечує надалі високу якість його професійної діяльності.

Таким чином, аналіз проблеми розвитку професіоналізму майбутніх лікарів у педагогічній теорії та практиці свідчить про те, що загальною позицією вчених щодо визначення професіоналізму лікарів є орієнтація на професіоналізм, яка охоплює три сфери (компетентність, взаємодія з людьми, характер особистості); врахування системи критеріїв, за якими визначають професійну компетентність (готовність служити іншим; бажання використувати знання чесно і справедливо для досягнення мети; постійне вдосконалення знань і навичок; чесність, справедливість, повага у ставленні до пацієнтів, колег, суспільства; робота на благо суспільства); дотримання принципів високої професійної майстерності.

Узагальнений аналіз наукових джерел дає змогу

виокремити основні компоненти, що безпосередньо впливають на розвиток професіоналізму майбутнього лікаря у ВМНЗ, та є суттєвими для лікарів інших галузей медичної науки, а саме: соціальне замовлення медичної системи; вимоги до професійної діяльності лікарів певної спеціалізації; основні компетенції, що висувуються для лікарів певної спеціалізації; вимоги до розвитку професійної компетентності лікарів; дотримання правил професійної діяльності лікарів певної спеціалізації, що диктуються через критерії, за якими визначають рівень професійної компетентності майбутнього лікаря.

Стосовно **перспектив дослідження** з цієї проблеми вважаємо за доцільне подальше вивчення позитивного досвіду не тільки українських, а й науковців з інших країн та можливе його застосування в медичних закладах України.

Список використаних джерел

1. Бабак, М. І. Формування особистості медика третього тисячоліття / М. І. Бабак // Медична освіта. – 2002. – № 1. – С. 49–50.
2. Батышев, С. Я. Профессиональная педагогика. – Москва : Профессиональное образование, 1997. – 512 с.
3. Закон «Об образовании» // «Первое сентября». № 29. 14 марта. 1996.
4. Каганов, А. Б. Рождение специалиста: профессиональное становление студента. – Минск : Изд-во БГУ, 1983. – 111 с.
5. Косарев, И. И. Педагогические аспекты высшего медицинского образования / И. И. Косарев, А. В. Попков. – Москва : ФГУП Эксперимент. типогр., 2003. – 274 с.
6. Постанова Кабінету Міністрів № 787 від 27 серпня 2010 року «Про перелік напрямів і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра» [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.mon.gov.ua/newstmp/2010/08_09/796.doc.
7. Пуховська, Л. П. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі: спільність і розбіжності [Текст] : монографія / Л. П. Пуховська. – Київ : Вища школа, 1997. – 180 с.
8. Шадріков, В. Д. Психология деятельности и способности человека : уч. пособ. / В. Д. Шадріков. – Москва : Логос, 1998. – 320 с.
9. Шушерина, О. А. Ответственность как профессионально значимое качество будущего специалиста // Вопросы психологии. – 1992. – № 4. – С. 25–29.
10. Ясько, Б. А. Психология личности и труда врача : курс лекций. – Ростов-н/Д : Феникс, 2005. – 458 с.
11. Medical Professionalism in the New Millennium: A Physician Charter. Project of the ABIM яFoundation, ACP-ASIM Foundation, and European Federation of Internal Medicine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://brownjglobalhealth.files.wordpress.com/2007/09/physician-charter.pdf>.
12. Teaching Medical Professionalism. Cambridge Medicine / editors Richard L. Cruess, Sylvia Robinson Cruess, Yvonne Steinert // Cambridge University Press, 2009. – 310 p.
- 13.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу : 04.09.2016

Магрламова К. Г. Профессиональное становление будущего врача.

А Раскрываются особенности профессионального становления будущего врача в условиях образовательно-воспитательного процесса в высших медицинских учебных заведениях. Проанализированы проблемы профессионального становления будущего врача в современном образовании на этапе профессионального обучения в высших медицинских учебных заведениях Украины.

Ключевые слова: профессиональное становление, высшее медицинское учебное заведение, профессиональное обучение, становление личности, будущий врач.

Magrlamova K. G. Professional future doctor formation.

S The article reveals the peculiarities of future doctors' professional formation in terms of educational process in higher medical educational institutions. The article analyzes the problems of future doctors' professional formation in modern medical education and practice at the stage of medical professional training in higher medical educational institutions of Ukraine.

Key words: professional formation, higher educational medical institution, professional development, personal development, future doctor.